

AVANTURIST PRVOGA REDA

Ljut i razdražen zbog jedne prepirke s guvernadurom, vladika se povuče u svoju ćeliju.

Bješe početak marta – Cetinjsko polje još pod snijegom zaprljanim, a u pristrancima Orlova krša javile se prve visibabe. No, mogao bi ih pritisnuti novi snijeg, pa da se ponovo isprave tek u aprilu.

Momak zakuca na vrata.

Jedan glasnik, sveti vladiko.

Otkud ga donesoše vile?

Zbori: poslao ga hercegovački, onaj... mitropolit.

Ananije! Uvedi ga smjesta!

Pa se opet obrati pridošlici:

Od koga je knjiga?

Šalje je carigradski patrijarh.

Primi pismo, pa uputi glasnika da se odmori. Onda se zavalu u naslonjač i uze da čita poluglasno:

«Neki Dimitrije graf Vujić, koji je 5. avgusta 1795. izabran za glavara tamošnjeg naroda za zapovjednika nad tim narodom...»

Eto ti sad bijede!

«...došao je ovđe i pokazuje pismo s narodnim pečatom od sve Crne Gore i potpisom guvernadura Ivana Radonjića od Njeguša...»

Oj, Radonjiću, Radonjiću! Junak si, zboru nema, ali ti

ne bih dao ni dvije koze da čuvaš – muzli bi ti ih Austrijanci ili ko drugi!

«...Javljaajući o ovome vašemu preosveštenstvu, kojega crkva priznaje za razumna i iskusna, preporučujemo da, pošto primite ovo pismo, što brže možete, izvijestite nas o svemu: jesu li istinite riječi koje govori rečeni Vujić? Jesu li istinita pisma sa pečatom koji on pri sebi nosi?»

Prihvati se za naslon, zacvilje staro drvo stolovača.

Opet pozva momka.

Je li tu Radonjić?

Sprema se da krene za Njeguše.

Reci mu: «Zove te vladika.»

Guvernadur ude nabusito i ostavi vrata otvorena.

Što si me zvao?

Da ti vidim oči!

Guvernadur osmotri hodnik, pa zatvori vrata.

Ne drži me dugo, pri putu sam.

Sad slušaj: onaj tvoj graf Vujić eno ga u Carigradu, kod Turaka!

Ene, a šta ću mu ja! Ne držim ga na uzici!

On tebe drži na uzici. Dao si mu napismeno da je vladar crnogorski, i udario si pečat narodni, i svoje si ime potpisao – sve uprazno! Eno ti ga kod Turaka!

Sve li se danas dozna... Molim ti se, vladiko, pusti me da idem. Evo, mrče.

Mrklo je i meni, mrklo pa ne sviće. Ne daš ti s družinom!

Radonjić se bez riječi okrenu i lupi vratima.

Ostade vladika da pri svijeći napiše odgovor patrijarhu. Ali nikako nije mogao da se skrasi i sjedne. Progonile su ga misli i sjećanja i priče o Dimitriju Vujiću.

«Veće varalice i protuve oči mi nijesu gledale!»

Odakle li je rodom?

Neki rekoše da je iz Poljske, a drugi drže da je izrod jedne srpske porodice, koja živi u Mađarskoj. Izrod? Kakav je da je, on je najslavniji izdanik te kuće. Za njega znaju carevi i kraljevi, i patrijarsi i vojvode, i svi konzuli i generali.

Iskrsne sa titulom grofa u Poljskoj – postaje ništa manje nego kraljevski komornik i kavaljer poljskoga ordena sv. Stanislava. No, u toj zemlji su neredi. Vujić napušta nesigurnu sredinu i prelazi u francusku službu. Još iste godine on je general-major, on je povjerljivi emisar koji krstari po Balkanu.

Vladika se sjeća tih dana – imao je jedan susret s Vujićem. On je tada pričao kako se zanosi idejom o podizanju ustanka svih balkanskih naroda protiv Turaka, kako je već lično obišao mnoge krajeve i pridobio za sebe veliki broj viđenih ljudi u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Albaniji.

Rekao je da već poznaje prilike u Crnoj Gori (kad prije, zaboga?), da je proučio sve ratničke vrline Crnogoraca i prirodne pogodnosti za ratovanje iz ovih planina. On je naumio da Crnu Goru učini središtem ustanka. Naravno, on bi tu bio knez i vojskovođa, a na sve strane bi nicali hiljade ustanika. Vladika je uvidio: ima pred sobom prefinjenog zanesenjaka, koji plovi u oblacima, kojem sve izgleda lako i moguće (ne zna se do koje granice i gdje počinje obmanjivanje ostalog svijeta), koji bi prevario i rođenog oca ne bi li dobio novaca za sebe i svoje planove i svoje ljude. Da bi pred samim sobom imao bar neko opravdanje za sve što čini, prvo je valjda obmanuo sebe: on je predodređen da pripremi i vodi ustanak balkanskih naroda. Pošto prevariš sebe – a to obično nije teško – varaćeš sa lakoćom sav svijet... I tada, pri tom prvom susretu, vladika je odlučno odbio svaku saradnju sa Vujićem – smatrao je da su njegovi planovi neozbiljni i da Vujić nije

čestit i pouzdan čovjek, koji bi bio spreman da i sam sagori u jednom plemenitom pokretu buntovnika i raje sa Balkana... No, vladika je našao: našlo se i u Crnoj Gori usijanih glava ili ljudi lakomih na Vujićevu paru, koji su mu pristupili i u potaji se s njim sastajali. Sad je već jasno, bio je među njima i Radonjić. Povelili su se za samozvan-
cem i ko zna šta su mu sve obećali i šta su s njim utvrdili. Radonjić je tada bio usamljeni očajnik, na koga više ni Beč nije računao.

Poslije dvije godine Vujić se iznenada pojavi u Kotoru, pa u Budvi. I opet mami i doziva k sebi neke glavare crnogorske i pokazuje im lujdore koje je primio u Parizu, i govori da će od napuljskog kralja dobiti još bezbroj zlatnika; cilj mu je da skupi veliku vojsku koja bi služila Francuskoj. Nudi odlične uslove: svakom vojniku po dukat i po prije nego se krene iz Crne Gore, a kasnije će im davati dvaput bolju platu nego Francuzima; uz hiljadu i dvjesto vojnika krenulo bi se još devet uglednih Crnogoraca, koji bi dobili činove kapetana, poručnika i potporučnika. Odatle se Vujić smjesta protura do paše skadarskog i od njega ište četiri hiljade vojnika.

Kao što je vladika očekivao, sve je ubrzo palo u vodu.

Neko vrijeme se zaturaju Vujićevi tragovi. Čulo se samo da je boravio nešto malo u Engleskoj.

Najednom, eto ga u Beču. Tamo se nađu s njim oni naši jadovi: Stefan Vučetić i Luka Radonjić, sin Ivanov (a sad veli: "Ne mogu ja Vujića držati na uzici!"). Bečka policija traga za Vujićem, hoće da ga protjera kao skitnicu. On se krije, traži zaštitu od Rusa. Onda moli da mu dadnu pasoš za Petrograd – hoće da preda carici Katarini jedan svoj veliki plan i da od nje ište pomoć za oslobodenje balkanskih naroda.

One iste godine kad je Bušatlija dvaput udarao na

Crnu Goru, ni Vujića ni drugih osloboditelja ni samozvanaca nije bilo na poprištu – Vujić je tada bio u Petrogradu, opet sa Vučetićem i Radonjićem. Moli da ga carica primi, piše opširan izvještaj o Crnoj Gori i o svojim planovima: iz same Crne Gore, veli, krenuće oko dvadeset i četiri hiljade ratnika, a kad se skupe ustanici iz drugih krajeva, neće ih biti manje od sedamdeset i dvije hiljade! Katarina odbija da ga primi, čak kazuju da je o njemu zapisala svojom rukom ove riječi: «Il parait que cet homme la' est un aventurier de la premie' re force.»

Vujić pregovara s jednim caričnim činovnikom, a uskoro zatim biva protjeran iz Rusije.

«Tu smo bili slične sudbine!» - gorko se osmijehne vladika.

Radonjić i Vučetić ostadoše kao siročad, bez zaštite i sredstava za održavanje. Šta će, kud će? Mora biti da su im Rusi savjetovali da se vrate u Crnu Goru; darovali su im po trista dukata i još po sto rubalja za usputne troškove. Te se oni skrenu k svojem zavičaju, noseći vladici pismo ruskog vice-kancelara.

Još vladika doznade: Vujićev prijatelj bio je i temišvarski arhijerej Petrović; samozvanac je od njega dobijao potpise i pokazivao ih kao da su pisani rukom Petra Cetinjskog i tako varao ljude od kojih se nadao da može nešto očoplit.

Opet se Vujić iste godine nakratko javi u Kotoru, pa se potom izgubi.

Sad je, eto, izronio u samom Carigradu. Mora biti da se odrekao namjere o ustanku i preokrenuo ćurak, čim se primaknuo sultanovu dvoru (a uzgred, ko zna zašto, oblijeće i oko patrijarha).

Vladika prebira papire, traži što pristojniji list da bi odgovorio na ono pismo sa neobičnim vijestima.

Najzad se nalakti i odlučno odgovori da Vujić nema nikakva korijena u Crnoj Gori; Radonjić mu nije mogao dati punomoćstvo jer «gubernator crnogorski nema savršeno nikakve vlasti nad narodom, no nosi na sebi jedno samo prazno ime»; osim toga «pomenutoga Dimitrija Vujića crnogorski narod nije nikada priznavao ni priznao za svoga zapovjednika, niti ima namjere priznati ga...»

Potpisuje se, presavija papir i predosjeća: moraće da izdrži i neposredni okršaj sa tim samozvancem.

Ubrzo potom stiže vijest: eto Vujića k Crnoj Gori. Proglasio je sebe knezom ove zemlje, nosi nekakav pismeni ugovor s Portom i, kud prode, traži da mu se ukazuje poštovanje.

Sad se i vladika užurba. Zna da Crnogorci neće primiti čovjeka koji se priklonio polumjesecu, ali se ipak valja pripremiti da koga ne prevari i obrlati za svoju rabotu. Stoga piše mnoge poruke, sakuplja ljude i govori im ko je Vujić i kakve crne planove snuje. I zakaže da se u Stanjevićima održi skupština čim Vujić bude stigao, kako mu se ne bi pružila prilika da rovari po narodu. Vladika moli Davidovića da i on bude na skupštini, mogao bi mu biti od pomoći u sudaru s onim pustolovom.

Najzad dođe i taj dan. Proljeće, strane oko manastira ogrnule se zalanim bujanjem, brnistra tek otvorila žute pupove. Mnoštva naroda i glavara sleglo se oko manastira. Među njima, kao crni jelenak, uzvisio se vladika.

Vujić je čekao u blizini, kraj jedne kuće. Htio je da se pojavi pošto svi budu na okupu, kako bi napravio što jači utisak.

I eto ga: prav, vitak, blistaju mu se čizme, noge utegnute bijelim čakširama, pa nekakav zelenkasti mundir, ordenje po prsima – nikad ovi ljudi ne vidješe toliko ordenja.

Gleda vladika – ne može nikako da odredi je li njegova odjeća bliža ruskoj ili francuskoj uniformi. Ni jedno ni drugo, niti je to ikakva uniforma, već mješavina koju je njegova mašta izumjela.

On naziva boga i upućuje se k vladici.

Tišina. Neko ga pozdravi tek u pola glasa, neko ljutito nešto progundā.

Kako se ugladio, muva bi se niz njega satrla!

Mora da je bio u stotinu bojeva kad mu onoliko ordena zveckala!

Lijepa kneza da mu je pod gunjem srce hajdučko!

Da bi izbjegao pozdrav s njim, vladika mu samo ćutke pokaže mjesto gdje će sjesti.

«Knez» se na to oštro nakloni, pa se uputi k stolici. Iza njega stadoše oružani pratioci.

Šta imate da kažete glavarima od sve Crne Gore? – obrati mu se vladika. – I glavarima i sakupljenu narodu.

Vujić se hitro ispravi.

Došao sam kao knez prema ranijem ugovoru i želji gubernadura i još nekih glavara...

Graja i povici odmah ga prekidoše:

Lažeš, kao kad si bio mali!

Vladika stišava buru, pa kaže:

A kakve vijesti nosite iz Stambola?

Imam ugovor kojim ću usrećiti Crnu Goru! Dobićemo od Porte veliku pomoć – onda upadljivo namigne. – A poslije ćemo vidjeti, je li. Lako ćemo!

Najbolje će biti da se pred nama pročitaju uslovi iz toga ugovora, da sve vidimo načisto, pa ćemo i mi reći svoju.

Predlog vladčin odmah bi prihvaćen. Vujić pruža jedan papir, savijen u tubu; s njega vise svilene kite. Pošto je tekst pisan francuskim jezikom, vladika zamoli Davido-

vića da ga pročita i tačku po tačku prevede prisutnima (on je učen čovjek – odskoro u službi vladicihoj).

Davidović ustaje i čita: Porta će biti pokrovitelj Crnoj Gori, odobriće izbor Dimitrija Vujića za zapovjednika, potvrdiće zakone i uredbe crnogorske, poštovaće pravoslavnu vjeru, oslobodiće Crnogorce svakoga danka i nameta, svakome crnogorskom puku od hiljadu vojnika davaće jedanaest hiljada groša za izdržavanje vojske i daće Crnogorcima, jednom zasvagda, dvadeset hiljada velikih pušaka, isto toliko malih i još nekoliko topova...

Na to se čuše glasovi:

Oho, dosad nijesmo znali koliko su Turci dobri!

Pa, oni će nas razmaziti!

Vladika se uspravi:

Smirite se malo! Sad valja da čujemo cijenu, da vidimo šta to Vujić prodaje za turske groševe!

Ne prodajem, nego spasavam narod!

Nastavlja Davidović, čita, čita i – dolaze na red crnogorske obaveze. Prva je: «Priznavati vlast Otomanske porte i njoj biti vjeran i poslušan.»

Izdaja!

Ne čitaj dalje! Čuli ste već sve!

Tjeraj, duše ti, da vidimo hoćemo li u džamiju hoditi!

Dopušta li sultan da držimo po deset žena?

Ima nas, vaistinu, koji smo na mucu i od one jedne!

A nu, čitaj da se barem izasmijemo!

I Vujić nešto više, namiguje i maše rukama, kao bajagi – to je napisano samo onako, tek da se nešto napiše, tu su riječi na papiru, a život je sasvim drukčiji i sve se da urediti.

A Davidović čita dalje: Crna Gora će urediti vojsku od trideset pet hiljada ljudi i ta se vojska kreće u rat samo po zapovijesti Portinoj...

Da ratujemo za Turčina, je li?

Evo im šipak!

Ko to smislio, o verigama visio, pa mu sirotinjski psi meso raskubali!

Znači, Vujić bi nas i protiv Rusa okrenuo!

I njima je lizao ruku, ma zaludu!

A zar nas ima onoliko, vladiko?

Dimi ti, Dimitrije na drugom ognjištu! Mani se nas dok smo još dobre volje!

Opet Davidović ulovi trenutak i čita: «U ime blagodarosti za pokroviteljstvo... i u ime pokornosti», crnogorski knez davaće Porti danak, svake godine po trista hiljada oka sirove vune...

Nemamo toliko, makar i sebe ostrigli!

Ostriži se, kneže, pa plaćaj danak!

I sebe i svoje jaranice!

Vujić je zaplamsao u licu, ne zna šta će s rukama. Gleda okolo neće li opaziti kojega od svojih ranijih pristalica. Zašto sada čute? Što mu ne pruže podršku kad su već primili novac? Bar oni znaju da on nije turski čovjek – htio je samo da nadmudri Portu! Ovo je nepravda, vrijeđaju ga! On bi da skoči, da progovori, da se brani i čak da prijeti. Ali, vidi oko sebe strašni обруч mržnje i osjeća svoje ohladene prste... Ako prizna da je sve ono laž, zašto je onda hodio u Carigrad i na koga će se osloniti? U Stambolu bi se odmah o tome saznalo i ne bi ga poštjedjeli, iskali bi njegovu glavu i gonili ga po svijetu.

Davidović završava: «Dobitkom Crnogoraca istina Porta nije dobila zlatni rudokop, ali je zadobila junački narod. Onome ko ima dosta blaga potrebna su samo dobra vrata da ga čuvaju...»

Sve je to nečuvena izdaja!

Na smrt ga! Uz onu tamo krušku!

Među svima, usamio se vladika, povukao se u sebe. Palcem i kažiprstom lijeve ruke stiska sljepoočnice i zaneseno se njiha. I svi ga gotovo zaboravili. Vujić ublijedio, usturio se na stolici, daje očima znake svojoj pratnji i htio bi, tobože, još nešto da govori, ali ne može od graje. Srdit je ponajviše na samoga sebe: gdje su mu sad vještine, gdje snalažljivost? Zar on, koji je prokrstaro gotovo svu Evropu i nanizao tolike titule, zar on ne može sada da pridobije onu šaku golaća? Eno, gledaju ga kao zvjerovi, obrve se naježile, poneka ruka na jataganu. Ne, tu ne pomaže lisičja duša. Sad bi ih mogla ukrotiti samo kakva sila. A on je trenutno nema. Još nije sabrao one hiljade svojih vojnika...

Neočekivano, uspravlja se vladika i podiže ruku.

Čujte moju želju i molbu, braćo Crnogorci! Ovaj čovjek, ovaj nesrećni Vujić, pleo je kolo izdaje, ali sve naokolo, oko naše zemlje. Mislio je da prodaje nas, a prodao je sebe. Stoga nemojte da ovu svetu zemlju kvasimo krvlju jednoga došljaka. Pristupio nam je s izdajničkom dušom, a mi je na primamo. Neka je onda nosi kud mu glava zna! Izagnajmo ga između sebe! I da nikad više njegova stopa ne kroči na ove strane! Hoćemo li tako, braćo?

Hoćemo! Hoćemo, pravedni!

Hoćemo... ama, bre, mnogo je snalažljiv ovaj naš vladika.

Meka duša.

Kako reče: meka? A ko je bio tvrđi od njega na Krusima?

Nek bude kako veliš!

Vujiću, nosi glavu da je dugo ne gledamo, jer ako se predomislimo...

Tamo gdje je staza skupština se razdvoji da propusti Vujića i njegove ustrašene pratiocice.

Istoga dana stiže glas da je prešao granicu i da su ga austrijski soldati uhapsili.

I više se ništa o njemu ne znade.

No, vladika je, kao i uvijek, iz svakoga dobra ili zla (mada je dobra bilo malo), pokušavao da izvuče kakvu pouku za svoj narod. Znajući Vujića, pomišljao je da bi se on ipak mogao negdje povampiriti i opet zaplesti kakvu mutnu igru, ili bi se mogao javiti neki drugi Vujić. Stoga razošilje poslanice po svim nahijama crnogorskim i svim plemenima brdskim. Tako je pisao i Crmničanima, u aprilu, trećeg dana. Priča im što je bilo s Vujićem, koji je protjeran da «izvan nas i naše zemlje gospodstvo ište». I poziva ih da se drže te odluke i da se nikad ne povedu za Vujićem. I kako se on sam odrekao grofa Vujića, tako će se odreći «od svakoga Crnogorca, blišnjega i daljnega, koji bi se u ikakav posla s rečenijem grofom pridružio». I objavljuje:

«Ovo ja vama i svakomu ostalomu kažem, da se koji ne prevari i da posljed ne rečete, jer vi nisam u vrijeme kazao. Suviše i to neka znate da sam ja pisa gospodi đeneralima od obadva imperatorska dvora, kako smo učinili i kako se jesam otličio od svakoga posla i djela grafa Vujića i od onoga koji bi njegov drugi bio, da ni za čem ne bude odgovornik. Sad neka svaki sebe čuva, kome zlo i nesreća nije mila.»